

संप्रेषणातील अडथळे आ ण निराकरण

डॉ. अनंता कोटकर

कला वरिष्ठ महा वद्यालय, सावंगी, औरंगाबाद

गोषवारा:

संप्रेषण ही व्दिमार्गी प्र क्रया असून यामध्ये संक्रमन व ग्रहन होते. ज्यामध्ये वक्ता आ ण श्रोता या दोघांचाही सहभाग महत्वाचा असतो. पण संप्रेषणामध्ये अनेक प्रकारची अडथळे प्रभावी संप्रेषण होण्यासाठी अडथळा निर्माण करतात. जसे भाषा, गोंगाट, नकारात्मक अ भवृती, लक्षपूर्वक न एकणे इ. ह्या अडथळ्यांना दूर करण्यासाठी काही निराकरणाचे मार्गही आहेत. योग्य देहबोलीचा वापर, भाषेवर प्रभुत्व, लक्षपूर्वक एकणे, संभाषण कौशल्य वकसीत करणे इ. याचा वापर केला तर संप्रेषण प्र क्रया निश्चितच प्रभावी होईल.

Keywords- संप्रेषण, संप्रेषणाचे प्रकार, संप्रेषणाचे अडथळे व निराकरण

प्रस्तावना:

मानव हा समाजशील प्राणी असून तो समूहामध्ये राहत असतो. समूह हा दोन कंवा अनेक व्यक्तीचा मळून बनलेला असतो. व्यक्ती व्यक्तीमध्ये समूहामध्ये आंतर क्रया होणे आवश्यक असते. प्रत्येक व्यक्तीला आपले वचार, भावना, कल्पना, मतांचे आदानप्रदान केल्या शवाय संप्रेषणाची प्र क्रया पूर्ण होणार नाही. जागति ककरणामुळे जग जसजसे जवळ येत आहे. तशी इंटरनेटने क्रांती केली आहे. इंटरनेट, मोबाईल, ईमेल, इंस्टाग्राम, ब्लॉग या साधनांमुळे इतर कोणत्याही व्यक्ती सोबत संभाषण करू शकतो. ऑनलाईन पद्धतीने चॉटिंग असेल कंवा व्हि डओ कॉलच्या माध्यमातून संभाषण करणे सहज सोपे झाले आहे. संप्रेषण ही द्वमार्गी प्र क्रया असून यामध्ये माहितीचे संक्रमण व ग्रहण होते. संप्रेषणास मानवी आंतर क्रयाचा गाभा म्हटले जाते. संप्रेषणाला इंग्रजीत Communication हा प्रतिशब्द आहे. Communication हा शब्द लॅटिन भाषेतील Communis या शब्दापासून तयार झालेला आहे. ज्याचा शब्दशः अर्थ समानता कंवा सार्वत्रिकता असा आहे.

संप्रेषणची व्याख्या :- संप्रेषण ही अशी एक प्र क्रया आहे की त्यामार्फत आपण अर्थाचे संक्रमण आ ण आकलन करतो. (मश्रा, बुश आ ण इतर 2002) “एका व्यक्तीचे बोलणे इतरांपर्यंत व दुसऱ्या व्यक्तीपर्यंत पोहच वणे आ ण त्या बोलण्याचा इतरांना कंवा दुसऱ्या व्यक्तीला अर्थबोध होणे यालाच संप्रेषण असे म्हणतात.” (देशपांडे सी.जी. आ ण इतर 2000)

संप्रेषणाची प्र क्रया :- बुअर यांच्या मते संप्रेषण ही एक अशी आदानप्रदानाची प्र क्रया असून यात वक्ता व श्रोता यांचा कृतिशील सहभाग असतो.यामध्ये संदेश पाठवणाऱ्या व्यक्तीला प्रेषक म्हणतात तर संदेश ग्रहण करणाऱ्या व्यक्तीला ग्राहक असे म्हणतात. संप्रेषण प्र क्रया आठ टप्प्यांतून पार पडत असते. प्रेषक संकेतीकरण माध्यम मार्ग ग्राहक वसंकेतिकरण ग्रहण प्रति क्रया

संप्रेषणाचे प्रकार

भा षक संप्रेषण :- ज्या संप्रेषणामध्ये आशय व्यक्त करण्यासाठी भाषेचा वापर केला जातो त्या संप्रेषणाला भा षक संप्रेषण असे म्हणतात. भाषेमुळे स्वतःचे वचार, संकल्पना, भावना व माहिती संक्रमत केली जाते व ती समजून घेतली जाते..

भा षक संप्रेषणाचे प्रामुख्याने दोन प्रकार पडतात. १) लेखी भा षक संप्रेषण २) मौ खक भा षक संप्रेषण

अभा षक संप्रेषण :- ज्या संप्रेषणात भाषेचा वापर न करता व्यक्ती व वध हालचाली, हातवारे, खाणाखुणा, चेहऱ्यावरील हावभाव या व्दारे आपल्या भावना व्यक्त करते त्याला अभा षक संप्रेषण असे म्हणतात.

एकमार्गी संप्रेषण :- या प्रकारच्या संप्रेषणामध्ये प्रेषकांची भूमका ही स क्रय स्वरूपाची असते. या संप्रेषणामध्ये आशयाचे वहन एकाच दिशेने होते. यामध्ये श्रोत्याला आपले वचार मांडता येत नाहीत. तो निष्क्रिय असतो.

द्वमार्गी संप्रेषण :- या प्रकारच्या संप्रेषणामध्ये प्रेषक आ ण ग्राहक यांच्या वचारांची परस्पर आदानप्रदान होते. प्रेषकाने पाठवलेला संदेश ग्राहकाला प्राप्त होतो व ग्राहकाने त्याला दिलेला प्रतिसाद प्रेषकाकडे पाठवला जातो.

वरील प्रकारावरून संप्रेषणाची प्र क्रया सहज सोपी वाटत असली तरी संप्रेषण प्र क्रयेमध्ये अनेक प्रकारचे अडथळे उत्पन्न होतात. ते खालील प्रमाणे

गोंगाट / कोलाहल :- जेव्हा संप्रेषण हे दोन व्यक्ती कंवा समूहामध्ये समोरासमोर भा षक स्वरूपात सुरु असेल आ ण अशा वेळेस तिथे डीजेचा आवाज खूप मोठ्याने ऐकू येत असेल तर ते संभाषण कुणालाच कळणार नाही.याचाच परिणाम संप्रेषणामध्ये अडथळा निर्माण होतो. जो संप्रेषण प्र क्रया पूर्ण होण्यास बाधा निर्माण करतो.

भा षक अडथळे :- भाषा हे संप्रेषणाचे प्रभावी माध्यम आहे. जेव्हा दोन व्यक्ती कंवा दोन समूह हे आपापल्या बोलीभाषेत संवाद साधतात. तेव्हा मात्र संप्रेषणामध्ये अडथळा उत्पन्न होतो. उदा. एखादा मराठी भा षक व्यक्ती तेलगू भाषा बोलणाऱ्या व्यक्तीशी संवाद साधत असेल तेव्हा दोघांनाही एकमेकांचे वचार कळणार नाहीत.

लक्ष न देणे :- वक्ता भा षक संप्रेषण द्वारे आपले वचार व्यक्त करतो. पण अनेक श्रोते ते व्याख्यान कंवा वचार लक्षपूर्वक ऐकत नाहीत.आ ण ज्या श्रोत्यांना त्या वषयात अजिबात रुची कंवा आवड नाही. असा वषय वक्ता पुन्हा पुन्हा सांगत असला तरी श्रोत्यांना तो अजिबात समजत नाही.

नकारात्मक अ भवृती:- संप्रेषणामध्ये प्रेषक आ ण ग्राहक यांच्या अ भवृती ह्या महत्वाच्या असतात. प्रेक्षकाने पाठवलेला संदेश हा ग्राहकाच्या अ भवृतीशी सुसंगत नसेल तर तो योग्य प्रकारे ग्रहण केला जात नाही.

नेटवर्क समस्या :- आजचे युग हे इंटरनेट चे युग आहे. आज जगातील कुठल्याही व्यक्तीशी ईमेल, मोबाईल, लॅपटॉप, ब्लॉग, इंस्टाग्राम याद्वारे सहजच संभाषण केले जाते. पण बऱ्याच वेळा नेटवर्क समस्यामुळे संभाषण करण्यात अडचण येतात. वरील सर्व संप्रेषणातील अडथळे असले तरीही त्या सर्व अडथळ्याची निराकरण करणे प्रभावी संप्रेषणासाठी आवश्यक असते. ते खालील प्रमाणे-

योग्य देहबोली चा वापर :- संप्रेषणामध्ये देहबोली ला खूपच महत्त्व असते. चेहऱ्यावरील हावभाव, शारीरिक हालचाली ह्या प्रभावी संप्रेषणासाठी आवश्यक असतात. पण त्या योग्य प्रकारे करणे आवश्यक आहे. स्मित हास्य, दुसऱ्याचा आदर करणे गरजेचे आहे.

लक्ष पूर्वक ऐकणे :- प्रभावी संप्रेषण होण्यासाठी संभाषण करणाऱ्या व्यक्तीचे वचार भावना ह्या लक्षपूर्वक ऐकल्या पाहिजे. व त्याला योग्य प्रतिसाद दिला पाहिजे.

संभाषणाची कौशल्य वक सत करणे :- प्रभावी संप्रेषण होण्यासाठी प्रत्येक व्यक्तीने आपल्या स्वतःमध्ये काही कौशल्य सातत्याने वक सत करावीत जी संभाषणाच्या दृष्टीने आवश्यक आहेत.

भाषेवर प्रभुत्व :- प्रत्येक व्यक्तीचे स्वतःच्या भाषेवर प्रभुत्व असले पाहिजे. आपल्या मातृभाषेसोबत इतरही भाषा अवगत केल्या पाहिजे. तसेच व्याकरण दृष्ट्या व्यक्तीने अ धक जागरूक असले पाहिजे. याचा निश्चितच फायदा प्रभावी संप्रेषणासाठी होतो. वरीलप्रमाणे संप्रेषणात येणाऱ्या अडथळ्यांचे निराकरण करून प्रभावी संप्रेषण करता येऊ शकते. त्यासाठी प्रत्येकाने वरील प्रमाणे संभाषणामध्ये काळजी घेतली पाहिजे. तरच संप्रेषण प्र क्रया सुलभ व प्रभावी होते.

संदर्भ:

1. अभ्यंकर, एस., गोल वलकर, एस., ओक, ए., गायकवाड, आर. (2007). मानसशास्त्र. नरेंद्र प्रकाशन पुणे.
2. पाध्ये, व्ही., (२०१५). आधुनिक सामान्य मानसशास्त्र (द्वितीय आवृत्ती). वदयाबुक पब्लिशर्स, औरंगाबाद.
3. पंडित, र., कुलकर्णी, अ., गोरे, चं., सामान्य मानसशास्त्र. पंपळापुरे अँड कंपनी.
4. मी आ ण माझे सामाजिक वर्तन (2002). यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त वदयापीठ ना शक.
5. <https://brendamarreropr.com>
6. <https://crestcom.com>
7. <https://www.fingerprintforsuccess.com>
8. <https://www.impactfactory.com>